

Мельнікова Т. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПАРОДІЇ

Анотація. У статті подано огляд наявних у літературознавстві підходів до класифікації пародії, проаналізовано різновиди пародій за їхньою функціональністю, простежено відмінності та точки перетину поглядів різних авторів-літературознавців на питання класифікації пародії.

Ключові слова: пародія, класифікація пародії, літературна пародія, нелітературна пародія, гумористична пародія, сатирична пародія, пародійне використання.

Постановка проблеми. Статтю присвячено огляду наявних у літературознавстві підходів до питання класифікації пародії, розглянуто різноманітні аспекти створення класифікації пародії, досліджено випадки виникнення пародій синтетичного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо питання класифікації пародії серед провідних фахівців літературознавства немає однастайності. Основоположними у цій галузі до сьогодні залишаються роботи таких авторів, як Ю.М. Тинянов, О.А. Морозов, В.І. Новиков, В.Я. Пропп, І.Г. Ямпольський. Необхідно зазначити, що відомі вчені-лінгвісти у певних аспектах класифікації пародії дотримуються зовсім різних поглядів, про що і йтиметься у цій публікації.

Мета статті – надати узагальнене уявлення про наявні у літературознавстві погляди на класифікації пародії.

Досягнення зазначеної мети автор намагається здійснити шляхом вирішення таких завдань:

- 1) провести загальний огляд наявних у літературознавстві класифікацій пародії;
- 2) проаналізувати різновиди пародій за їхньою функціональністю;
- 3) простежити відмінності та точки перетину різноманітних підходів до класифікації пародії.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до питання класифікації пародії, необхідно провести межу між її основними видами та дати їх чітке визначення.

Стосовно відношення до художньої літератури розрізняють два типи пародії – літературна та нелітературна пародія. Тут основним критерієм визначення пародії як літературної є характер самого об'єкта пародіювання, а також безпосереднє звернення до художньої літератури у процесі створення комічного образу цього об'єкта. Літературна пародія може мати своїм об'єктом літературно-естетичні явища – художній напрям, окремий твір, творчість конкретного автора та інше. Літературна пародія в більшості випадків спрямована не на дійсність як таку, а на її художнє відображення у творі. При цьому пародія повинна створюватись за допомогою тих самих засобів і в тих же формах, у яких дійсність відображена у самому творі. Літературною пародією вважається і тоді, коли відбувається комічне відтворення нелітературного об'єкта, але при цьому наявним є очевидне використання художніх засобів конкретного твору, авторського стилю чи літературного напрямку (мається на увазі «пародійне використання», про яке йтиметься нижче).

Інший різновид пародії – нелітературна пародія. Об'єктом цієї пародії стають предмети та явища суспільно-політичного або побутового характеру. У таких пародіях зв'язок із художньою літературою під час створення комічного образу об'єкта, що пародіюється, не простежується. Нелітературні пародії спрямовані на «передражнювання» самої дійсності, тоді як літературна пародія «передражнює» відображення дійсності у творах художньої літератури.

Наведемо приклади нелітературних пародій, авторами яких є відомі літератори, що, тим не менш, не є підставою для зарахування цих творів до категорії літературних пародій. Комедія Арістофана «Оси» є пародією на таке явище, як судовий процес; «Про шкоду тютюну» А.П. Чехова – пародія на лекцію; «Історія села Горюхіна» О.С. Пушкіна – пародія на офіційну історіографію. М.Є. Салтиков-Шчедрін у своїх творах «Помпадурі і помпадурші» та «Щоденник провінціала в Петербурзі» розміщує очевидні пародії на казенну мову офіційних циркулярів і доповідних записок. Відома «Історія одного міста» цього ж автора є пародією на історію російського самодержавства й офіційні історичні монографії середини XIX століття.

Подібні пародії варто розглядати в якості складової частини пародіювання у широкому розумінні цього слова. В основі пародіювання лежить «передражнювання» певних рис оригіналу. Його об'єктом є сама дійсність, воно має на меті відобразити цю дійсність у сатиричній або гумористичній формі. Якщо для створення літературної пародії використовуються виключно художні знаки, то пародіювання оперує будь-якими іншими знаковими системами. Згідно з більш широким визначенням пародіювання літературна пародія розглядається як його окремий випадок, що робить її трактування менш конкретним (В.Я. Пропп, В.І. Новиков).

Якщо розглядати більш докладно типологічні відмінності всередині власне літературної пародії, то можна виокремити два основні різновиди, які передбачають наявність перехідних варіантів. Це сатирична і гумористична (жартівлива) пародії.

Характеристика гумористичної пародії слідує з самої її назви. Неодмінно маючи комічний компонент, без якого пародія взагалі не можлива, така пародія виявляє дружнє або нейтральне ставлення до оригіналу – «другого плану». Вона не демонструє деструктивне ставлення до об'єкта. По суті, це так звана «добра» пародія, метою якої ніяк не є образити або висміяти оригінал.

Сатирична ж пародія, навпаки, чітко критично спрямована проти об'єкта, який пародіюється. Її метою є доведення оригіналу до абсурду. При цьому може йтись про естетичний напрям, творчість конкретного автора тощо.

На думку В.І. Новикова, подібна класифікація власне літературної пародії занадто різко розмежовує сатиру і гумор, створюючи ситуацію протиставлення. Сам дослідник бачить їх не протилежними, а найчастіше взаємодіючими явищами. Ця взаємодія яскраво простежується у тих випадках, коли гумор

є «мощным конструктивным фактором сатирического творчества» [1, с. 103]. Свою позицію В.І. Новиков підкріплює прикладами сатиричних і водночас гумористичних образів, створених М.В. Гоголем, М.Є. Салтиковим-Щедріним, А.П. Чеховим, М.О. Булгаковим. Його думку також поділяють такі авторитетні дослідники суті комічного, як А.З. Вулис, В.Я. Пропп та інші. Але слід визначити, що на сьогодні класифікація пародії за семантичною ознакою є загальноприйнятою у літературознавстві ближнього і далекого зарубіжжя.

Цікаво, що існує специфічний підтип власне літературної пародії, який має у світовій літературі численні зразки. Такі пародії можуть мати як гумористичну, так і сатиричну спрямованість, але їхня специфіка не стосується семантичного аспекту. Вперше цей вид літературної пародії був виокремлений і вивчений відомим ученим Ю.М. Тиняновим, який дав йому визначення «пародійне використання» [2, с. 293]. Проаналізуємо сутність і своєрідність таких пародій.

По-перше, як уже зазначалось вище, пародійне використання належить до жанру літературної пародії, тобто має безпосередній та прямий зв'язок із конкретним літературним твором, літературним напрямом, творчістю певного автора. На думку Ю.Н. Тинянова, ситуація пародійного використання виникає, коли літературний об'єкт пародіюється без мети автора пародії створити пародію (гумористичну або сатиричну) саме на нього, тобто відсутня пряма спрямованість проти об'єкта, що пародіюється. Таким чином, пародійне використання має на увазі використання автором пародії іншого джерела (твору, напрямку, творчого стилю) як «приводу» для створення нового твору, власне пародії. Цей твір спрямовано на цілі, що лежать поза літературою, поза оригіналом, що «використовується».

Одним із найяскравіших прикладів подібного використання є відомий свого часу вірш В.А. Жуковського «Співець у стані руських воїнів» (1812 р.). (Нагадаємо, що «впізнаваність» аудиторією «другого плану», тобто оригіналу, є однією з базових умов виникнення пародії.) Цей твір мав безліч пародій, ставши для них своєрідною «канвою», але ніяк не об'єктом доброго жартування або злого висміювання. Варто звернути увагу на високий рівень авторитетності в літературній сфері авторів цих пародій, що виникли в результаті пародійного використання – О.С. Пушкін «Студенти, які бенкетують», К.М. Батюшков «Співець у Бесіді слов'яноросів», М.А. Бестужев-Рюмін «Співець середруських воїнів, які повертаються на батьківщину в 1816 році», В.Г. Маслов «Співець у стані епікурівців» та інші.

Ю.М. Тинянов розглядає відмінність між пародією і пародійним використанням як «функціональну» [2, с. 293]. З ним погоджуються інші відомі літературознавці – І.Г. Ямпільський, С.Б. Рассадін, В.І. Новиков. При цьому ці автори вживають термін «переспів», кажучи про такі пародії, які Ю.М. Тинянов називає «пародійним використанням». Хоча у цілому прихильники цієї позиції поділяють думку Ю.М. Тинянова про існування пародій, де форма оригінального твору використовується без мети жартівливого або критичного висміювання.

Однак слід згадати, що деякі автори не згодні з належністю пародійного використання або «переспіву» до жанру літературної пародії. Пояснення цієї позиції полягає у «випадковому характері» літературної форми, що використовується, і в тому, що сам об'єкт пародії перебуває поза сферою художньої літератури.

Визнаючи право на існування будь-яких поглядів, зазначимо, що найбільш точним нам видається термін Ю.М. Тинянова

«пародійне використання» та надане ним визначення суті подібних пародій – використання енергії чужого слова для комічного (гумористичного або сатиричного) відтворення явищ суспільно-політичного або побутового характеру.

Наведемо ще деякі приклади пародійного використання. С.Н. Марін створив жартівливу оду «На народження молодого грека» (1804 р.), використовуючи як «канву» оду Г.Р. Державіна «На народження на півночі порфірородного юнака» (1799 р.). Мета цієї пародії полягала у висміюванні графоманства приятеля С.Н. Маріна – Г.В. Геракова, тобто об'єктом пародії жодною мірою не був твір самого Г.Р. Державіна. Перу С.Н. Маріна належить і «Пародія на оду 9-ту Ломоносова, вибрану з Іова» (1801 р.), яка створена з метою сатиричного висміювання військових порядків Павла І. У газеті «Іскра» (1860 р., № 9) розміщено вірш «Відкупнику-художнику», що є пародійним використанням найвідомішого твору О.С. Пушкіна «Поету» («Поэт! Не дорожи любовью народной. / Восторженных похвал пройдет минутный шум; / Услышишь суд глупца и смех толпы холодной, / Но ты останься тверд, спокоен и угрюм.»). Згадане пародійне використання точно повторює форму пушкінського вірша, але не має його своїм об'єктом: «Губитель, не страшись анафемы народной... / Проклятый общества – бессилен трезвый шум. / Услышишь честный крик и ропот благородный, / Но ты останься подл, бесчувствен и угрюм.»

В.В. Маяковский у четвертому розділі поеми «Добре!» (1927 р.) пародійно використовує сцену нічної розмови Тетяни з нянею з роману О.С. Пушкіна «Євгеній Онегін» з метою створення гострої політичної сатири на правих соціал-демократів і Тимчасовий уряд: в О.С. Пушкіна: «Не спится, няня: здесь так душно! / Открой окно да сядь ко мне / – Что, Таня, что с тобой? – Мне скучно, / Поговорим о старине». У В.В. Маяковского: «Кускова, / что с тобой? – / Мне скучно... / Поговорим о старине».

Своєрідну форму використання «енергії чужого слова» демонструє українська пародія у знаменитому листуванні запорожців із турецьким султаном. Вона складається з двох частин – «Листи турецького султана запорожцям» і «Відповіді запорожців турецькому султану». У ній використовується для позалітературних цілей «енергія» не якогось конкретного твору, а епістолярного стилю XVII століття у цілому. Цей стиль, пародійно перетворений у традиціях українського народно-гумору, в «Листуванні» є потужним засобом висміювання чванливості турецького султана та його оточення, утвердження сили і гордості українського народу, спростування легенди про непереможність війська султана [3, с. 330].

Висновки. Отже, за характером зв'язку з художньою літературою пародії поділяються на нелітературні і літературні. Відповідно, нелітературна пародія не має зв'язку з художньою літературою, її об'єктами є предмети і явища суспільно-політичного або побутового характеру. Літературна ж пародія спрямована на явища літературно-естетичної сфери і безпосередньо пов'язана з художньою літературою, тобто зі створенням комічного образу не самої дійсності, а її відображення в літературі.

Відповідно до класифікації за семантичною ознакою, обов'язково маючи комічну складову, пародії поділяються на гумористичні та сатиричні. Гумористична пародія характеризується дружнім або нейтральним ставленням до оригіналу, не має на меті його висміювання. Метою сатиричної пародії є гостра критика об'єкта, який пародіюється, доведення його до абсурду, і це чітко відчувається аудиторією.

Як окремий вид літературної пародії розглядається пародійне використання як гумористичного, так і сатиричного характеру, спрямоване на явища, що лежать поза сферою художньої літератури, але які супроводжуються використанням у ролі канви об'єктів художньої літератури.

Література:

1. Новиков В. Книга о пародии / В. Новиков. – М. : Советский писатель, 1989. – 544 с.
2. Тынянов Ю.Н. О пародии / Ю.Н. Тынянов // Поэтика. История литературы. Кино. – М. : Наука, 1977. – С. 284–310.
3. Нудьга Г.А. Листування запорожців з турецьким султаном як літературна пародія / Г.А. Нудьга // На літературних шляхах. – К. : Вид-во АН УРСР, 1990. – С. 260–346.

Мельникова Т. В. К проблеме классификации пародии

Аннотация. В статье представлен обзор существующих в литературоведении подходов к классификации па-

родии, проанализированы разновидности пародии с точки зрения их функциональности, прослежены различия и точки соприкосновения взглядов разных авторов-литературоведов на вопрос классификации пародии.

Ключевые слова: пародия, классификация пародии, литературная пародия, нелитературная пародия, юмористическая пародия, сатирическая пародия, пародическое использование.

Melnikova T. On the problem of the parody classification

Summary. The article focuses on the approaches to the parody classification existing in the literary studies, different types of parodies are analyzed from the point of view of their functionality, the differences and similarities between opinions of theorists of literature on the issue of the parody classification are investigated.

Key words: parody, parody classification, literary parody, non-literary parody, humorous parody, satirical parody, parody application.